

УДК 398(0.032):930.253:001.32(477-25)ІМФЕ

Лідія Козар

МАРІЯ ГРІНЧЕНКО
ТА ЇЇ РУКОПИСНА ЗБІРКА
ПРИСЛІВ'ЇВ І ПРИКАЗОК
В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ
(до 145-річчя від дня народження,
90-річчя від дня смерті)

У статті розглядається рукописна збірка прислів'їв і приказок, яку упорядкувала Марія Грінченко й 1913 року передала Етнографічній комісії НТШ. У ній вміщено понад 12 тис. зразків (без урахування кількості варіантів), подано також загадки та інші численні народнорозмовні вислови. Збірка паремій М. Грінченко за всіма ознаками розрахована на те, щоб із матеріалу вивести характеристику українського народу, його життя, створити образ нації.

Ключові слова: Марія Грінченко, рукописний збірник прислів'їв і приказок, Матвій Номис, Іван Франко, Олександр Шишацький-Ілліч.

The written collection of proverbs and sayings, composed by Mariya Hrinchenko, which has been handed over to the Ethnographic Commission of T. Shevchenko Scientific Society in 1913, is considered in the article. It contains more than 12,000 samples (besides the number of variants), riddles and other numerous folk colloquial utterances are also presented. The paremias collection by M. Hrinchenko, according to all indications, is designed to draw the Ukrainian people characteristic, their life, and create the nation image from the material.

Keywords: Mariya Hrinchenko, written collection of proverbs and sayings, Matviy Nomys, Ivan Franko, Oleksandr Shyshatskyi-Illich.

Так сталося, що ім'я Марії Грінченко [дівоче прізвище Гладиліна, псевдоніми і криптоніми – М. Загірня, М. Чайченко, М. Доленко, М. Г., М. З. та ін.; 01.06.1863, м. Богодухів на Харківщині – 15.07.1928, м. Київ] – української громадсько-куль-

турної діячки, фольклористки, письменниці, лексикографа, перекладача і педагога – найчастіше згадується в контексті дослідження творчої спадщини Бориса Грінченка.

Життєвий шлях Марії Грінченко розпочався із міста Богодухова, що на Харківщині, де вона народилася 1 червня 1863 року у російськомовній дворянській сім'ї. «Вчиття своє я скінчила одинадцять років, – згадувала М. Грінченко в одному із листів до І. Липи, – а потім торгувала в крамниці, шила, робила дома, що було треба, і читала книжки... Кільки років я думала куди й до чого себе приткнути: і робити щось користне хотілося, і заробітку було треба. Врешті зважилася бути учителькою, бо так собі думала, що народ без освіти ніколи нічого не досягне» [5, од. зб. 44035]. Так після закінчення Богодухівської прогімназії вчителювала в місцевій школі (1881–1884), «зранку до ночі вчила школярів і обрусяла їх, бо вважала, що російська мова несе їм культуру» [5, од. зб. 44035]. Проте зустріч із сільським учителем Борисом Грінченком 1883 року на літніх педагогічних курсах у м. Змієві вирішила її подальшу долю. Росіянка за походженням, вона гаряче сприйняла ідею національного відродження українського народу і стала помічницею Б. Грінченка та співробітницею в усіх літературних, громадських, видавничих і наукових справах. «Я рада працювати для вкраїнської справи, – читаємо в одному з листів М. Грінченко, – бо «ця праця єднає мене з дорогою мені людиною і ще тим, що може нею я хоч трохи платю за той хліб, що їм» [5, од. зб. 44035]. У 1884 році вони одружилися і того ж року у Львові було опубліковано її першу працю – переклад Л. Толстого «Чим люди живі?» під псевдонімом Маруся Чайченко.

Разом з Б. Грінченком вона невтомно працювала над збиранням і упорядкуванням фольклорних матеріалів, укладанням «Словаря української мови» у 4-х томах (1907–1909). Список друкованих видань М. Грінченко, вміщений у «Записках Історико-філологічного відділу УАН» (1923, т. 2–3, с. 93–109),

нараховує понад 90 праць. Серед них найбільше науково-популярних творів із проблем державотворення, основ медицини, історичного минулого, літературознавчих розвідок та видань історико-етнографічного спрямування, особливо цінні спогади про Чернігівську українську громаду (опубл. 1928), про Настю Грінченко, Бориса Грінченка, Івана Франка, Івана Нечуя-Левицького, Володимира Самійленка (опубл. 1999).

Працюючи в приватній школі Х. Алчевської в с. Олексіївка, Борис та Марія Грінченки записували повір'я, казки, народні оповідання, пісні від сільських мешканців. Цю роботу вони продовжили на Харківщині та Чернігівщині, куди переїхали 1894 року. У Чернігові Грінченки видали 4 томи фольклорних записів – «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях» (т. 1, Чернігів, 1895; т. 2, Чернігів, 1897; т. 3, Чернігів, 1899), «Из уст народа» (Чернігів, 1901), у яких було вміщено понад 2500 зразків.

До фольклорних збірників Б. Грінченка увійшло також понад 100 фольклорних записів М. Грінченко, зроблених у 1882–1900 роках. Серед них переважають оповідання, легенди та приказки, прикмети, повір'я, замовляння, які мають ознаки язичницького світосприйняття, репрезентують нашарування різноманітних історичних періодів і міфологічних вірувань.

Варто відзначити, що більшу частину роботи щодо відшукування варіантів народних зразків, переписування їх на картки, коректуру виконувала Марія Грінченко, називаючи її «проклятою, каторжною» і водночас «дуже цікавою, любою і дуже морочливою» [5, од. зб. 44129–44130]. Зокрема, в одному з її листів до І. Липи читаємо: «А ви помиляєтеся: ви не знаєте, що значить видати том пісень; це може знати тільки той, хто цю роботу робив; і ви бачите тільки те, що в книзі і не бачили тієї купи, що тепер лежить у нас на полиці, бо не здалася до друку, а на неї може більше праці пішло, ніж на те, що надруковане. <...> А знаєте, Іване, що то значить коректувати

в Чернігові українську книжку? А це ось що: в «Етнографії», скажемо, буває в першій коректурі від 25 до 70 помилок на сторінці. І кожен аркуш читається 3–5 разів» [5, од. зб. 44142].

Цікавість до народної творчості не полишала М. Грінченко впродовж усього життя. Зокрема, 1913 року вона передала Етнографічній комісії НТШ монументальне зібрання українських прислів'їв і приказок. На одному з рукописів зберігся напис В. Гнатюка: «Рукопис пословиц дарує М. Грінченкова (дружина Бориса Грінченка). Прошу висловити їй подяку. 15.03.1913 р.» [1, арк. 1]. Проте вони не були опубліковані, а залишилися в рукописному фонді Етнографічної комісії, який зараз зберігається в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського (ф. 29-3/300-305, 454 арк.). Як видно із написів на збірнику, прислів'я збиралися громадським коштом у різних місцевостях України. Названо понад 50 населених пунктів Київщини, Чернігівщини, Черкащини, Полтавщини, Слобожанщини, Поділля, Волині, Галичини. Також подано вказівки на варіанти із друкованих збірників (понад 20 джерел) – П. Куліша, Матвія Номиса, М. Костомарова, В. Милорадовича, О. Шишацького-Ілліча, Ганни Барвінок та ін.

Варто зазначити, що дослідники постаті М. Грінченко залишили цей збірник поза увагою, хоча її діяльність висвітлювалася у працях І. Липи, Д. Пісочинця, М. Плевако, М. Чернявського, С. Єфремова, О. Білецького, А. Погрібного, В. Погребенника, Г. Самойленка, М. Думанської та ін. Людмила Нежива присвятила постаті М. Грінченко дисертацію «Літературно-мистецькі та наукові пошуки М. Загірньої» (АРД, Запоріжжя, 2001). Дослідники характеризували її як «жінку незламного духу, надзвичайно твердої волі й невсипущої енергії», яка «була в перших лавах просто як робітниця, що совісно, скромно дотримувалась загального темпу в роботі й ніколи не сходила зі свого шляху» [9, с. 77–78]. С. Єфре-

мов у своєму щоденнику [4, с. 663] писав, що М. Грінченко так міцно зв'язала себе з українством, що ні вилучити її з його, ні його уявити без неї неможливо. Тому нашим завданням стало вивчення рукописних матеріалів монументального збірника прислів'їв і приказок та підготовка їх до публікації. Окремі прислів'я і приказки із збірника М. Грінченко ввійшли до трьохтомного видання «Прислів'я та приказки», упорядкованого фольклористом М. Пазяком [7].

Збірник прислів'їв і приказок М. Грінченко відзначається багатством матеріалу та науковим підходом до його систематизації (паспортизація, вказівки на варіанти, розшифрування змісту). Тут вміщено не тільки прислів'я та приказки, а й загадки та інші численні народнорозмовні вислови (ідіоми, формули вітань, прокльонів, подяки, лайки, різні примовляння, лічилки, заклички, побажання, замовляння, народні повір'я тощо).

Таке широке трактування пареміографічного матеріалу властиве було її попередникам – Матвію Номису та І. Франку. М. Грінченко також поєднала і їхні принципи класифікації матеріалу за гаслово-стрижневими словами і тематикою, відмовившись від алфавітного розміщення паремій. Прислів'я і приказки систематизовано у видові й родові групи, що відповідають багатомісним укладам родинного й суспільного життя народу. Нумерація зразків нараховує понад 12 тис. одиниць, проте мало не до кожного прислів'я чи приказки додаються їхні варіанти, яких у кілька разів більше. У варіантах подається не все прислів'я, а тільки та частина, що має лексичні відмінності.

Перші чотири розділи («Світъ», «Огонь», «Вода», «Лісь») об'єднано навколо теми «Природа» під однією назвою «Великий, як світ» (105 аркушів, понад 2 тис. зразків). Вони охоплюють прислів'я, приказки, народні прикмети, передбачення, що стосуються космогонічних народних вірувань, водного, рос-

линного і тваринного світів тощо: «Усе тінь минуща: одна річ живуща – світъ съ Богомъ»; «День мій – вікъ мій»; «Нічъ нікому не сприяє»; «Дай Боже часъ добрий»; «Якъ небесна височина, так морська глибина»; «Якъ світ наставъ, то ще ракъ не свиставъ»; «Сей світъ позичений»; «Світъ, якъ маковъ цвітъ»; «Попавъ пальцемъ въ небо, стромляй дальше», «Місяць – козаче сонце», «Місяць циганське сонце», «Тримайся за землю», «Бувай здорова, якъ риба, гожа, якъ вода, весела, якъ весна, робоча, якъ пчола, богата якъ земля святая», «Оженився на чотири вітри, а на п'ятий шумъ», «Оце надувся, такъ якъ на вітер», «Не давайся кожному вітрові повівати», «Сліпий дощъ», «Курячий дощъ», «Свинячий дощъ», «Коробомъ сонце, ситомъ дощъ», «Чудо, а не наші, и въ дощъ молотять», «Бодай мій воровъ знавъ, що нині за день» [1].

Кожний тематичний розділ М. Грінченко називає тими опорними словами, які виражають теми прислів'їв, приказок та інших висловів, поданих у цьому розділі. Приміром, перший розділ «Світъ» охоплює 35 рубрик, серед яких найбільше прислів'їв представлено такими опорними словами, як «Світъ» (115 №), «Небо» (18 №), «Місяць» (37 №), «Зорі» (20 №), «Сонце» (32 №), «Земля» (43 №), «Вітер» (39 №), «Роса» (16 №), «Хмара» (40 №), «Дощъ» (26 №), «Літо» (30 №), «Снігъ і лідъ» (19 №), «Морозъ» (28 №), «День» (44 №), «Ніч» (34 №), «Час» (55 №) [1].

До окремих прислів'їв М. Грінченко подає пояснення, що походять із народних легенд, переказів, оповідей. Наприклад, до приказки «Велике диво світило» є таке пояснення: «Хоть вже прикладують теперъ до всього, а толкують гнотомъ, да думка, що перво на перво сказавъ наш предокъ прислів'я се до небесного світила, сонця, або місяця» [1]. Цікаве пояснення знаходимо до народного вислову «За царя Томки, якъ була земля тонка»: «Кажуть, як що вельми вже давно діялось. Показує дуже давній видъ нашої землі, якъ ще на їй панувала вода сама, а на воді Томко той движівъ» [1]. Таке ж міфологічне по-

яснення подано і до вислову «Вітеръ – Божий дух»: «...натяка на стародавнього Вітрового бога – Стрибога» [1]. До народного вислову «Господи, якъ суха рата» М. Грінченко дає таке пояснення: «У поляків є: сухі рати заплаціль – против того, як нічого їсти; а в нас виходить мовъ би проти посухи» [1].

Подано кілька пояснень до замовлянь, пов'язаних із чарівною силою місяця: «Як місяць уповні, та купують у виварку зъ святої верби дитину, то такъ до його примовляють:

– Місяцю Адаме, ім'я тобі Авраме!
Дай тіла на сі кості,
а як не даси, то приими мощи» [1].

Другий розділ «Огонь і суха земля» охоплює 24 родові групи, серед яких за чисельністю переважають такі з них, як «Огонь, пожаръ» (59 №), «Іскра» (19 №), «Димъ» (12 №), «Гори» (28 №), «Пісокъ, порошокъ, пиль» (13 №), «Камінь» (45 №), «Золото» (12 №), «Залізо» (10 №) [1]. Окремі пояснення, подані М. Грінченко, допомагають сучасному читачеві зрозуміти стародавнє язичницьке трактування виразів: «“Біда, а гріхъ гасити” (стародавнє одкланяння огневі темного, як Богу, которого скрізь шукали, поки добрались, що Богъ-духъ)» [1].

Третій розділ «Вода» містить 37 тематичних рубрик, присвячених водній стихії та її жителям. Серед них варто виділити такі, як «Вода» (111 №), «Море» (30 №), «Болото» (16 №), «Берегъ» (20 №), «Риба» (42 №), «Раки» (52 №), «Жаба» (43 №), «Куликъ» (16 №) [1]. Пояснення до них розкривають зміст деяких стародавніх виразів: «“Чудакъ покайникъ, що рибу кравъ” (Якъ ловлять рибу, да вкраде которий з рибалокъ, то біда ему, бо риба не буде ловитця)» [1].

Четвертий розділ «Лісь» стосується рослинної і тваринної тематики і нараховує 64 рубрики. Найбільше прислів'їв представлено такими родовими групами, як «Лісь» (35 №), «Цвітъ, квітка» (21 №), «Дубъ» (17 №), «Дерево, кущъ» (40 №), «Пень»

(28 №), «Ли́ка» (25 №), «Гри́би» (30 №), «Черв'якъ» (20 №), «Гадюка» (17 №), «Птахъ» (44 №), «Зозу́ля» (13 №), «Соки́ль» (12 №), «Воро́нь, крукъ, гракъ» (86 №), «Пугачъ, пуши́къ, сичъ, сова» (57 №), «Зае́ць» (38 №), «Лиси́ця» (13 №), «Вовкъ» (22 №), «Вед-мідь» (32 №) [1].

Окреме зілля має магічну дію, як довідуємося із такого пояснення: «Варять і кажуть: “Терлич, терлич! Мого милого приклич!” Як дуже зілле кипить, милий поверх дерева летить; як не дуже, то ополовині дерева, та поб'ється бідний так!» [1]. М. Грінченко подає цікаві спостереження щодо окремих магічних дій – топтання рясту та сну: «“Дождав рясту топтати” (ждуть, щоб показавсь ряст, приносять додому и топчуть: то певно весна вже); «“Щоб на той год діждати сону топтати” (Себто на Вкраїні так и з сном, як из рястом)» [1]. Трапляються назви рідкісних рослин: «“Веху вхопивъ” (Таке зілля, шкодливе для скоту)» [1].

Темою п'ятого розділу («Господи, пострічай!») збірника стали релігійні уявлення, міфологія, демонологія, народний календар та родинна обрядовість українців, які охоплюють 112 рубрик. Найчисельнішими з них є такі: «Богъ» (300 №), «Гріхъ» (62 №), «Рай й Пекло» (32 №), «Великдень» (36 №), «Юрій святий» (38 №), «Петрівка, Петро» (47 №), «Весілля» (38 №), «Куми» (70 №), «Чортъ, мана, домовикъ» (460 №) [2].

До багатьох прислів'їв подаються пояснення, у яких упорядник часто висловлює власні судження щодо їх змісту. Приміром, до вислову «Дай Боже! – Роби небоже» подано примітку: «Таки й так. Як не робитиме, то й не буде мати; нещасному Бог дасть, а лежневі не дасть» [2]. До приказок «Зъ Богомъ не будемъ позиватися», «Зъ Богомъ нічого жартовати» дописано: «Нема куди», «Правда истиная» [2].

Народні вирази «Було не Савити, не Варварити, на сорочку сурганити. Я Іван Хреститель. Одъ усіхъ святихъ проститель» М. Грінченко виводить із оповідання про жінку, яка не хотіла

працювати, тому що кожний день для неї було якесь свято, і як Іван Хреститель її перехрестив [2]. Часто редакторські пояснення допомагають зрозуміти значення таких рідковживаних слів, як каня, песиголовець, рахмани, цур, цурка тощо. Наприклад, до прислів'я «Чекає, якъ каня дощу» є таке пояснення: «Каня у польських прислів'яхъ у кого хмара, у кого птиця хижа. По повір'ю, каня не п'є другої води, як дощову» [2].

У розділі охоплено прислів'я, приказки, народні прикмети, передбачення, що стосуються народного календаря. На кожне свято є різні прислів'я, приказки, прикмети, передбачення, спостереження («Прийде Вербниця – назадъ зима вернетця», «До весняного Миколи не можна купатця, бо зъ чоловіка верба виросте», «Хто сіє по Покрові, той не має що дати корові») [2].

Шостий розділ – про людину та її фізичний стан – охоплює 122 рубрики. Серед них варто виділити такі, як «Чоловік, люде» (90 №), «Душа» (153 №), «Голова» (158 №), «Губи» (127 №), «Языкъ» (71 №), «Зуби» (68 №), «Руки» (174 №), «Живіть» (52 №), «Ноги» (80 №), «Врода» (50 №), «Хлопець, чоловік, дівчина, молодиця» (105 №), «Дідъ, баба» (150 №), «Розумъ» (174 №), «Слово» (228 №), «Вдача» (60 №), «Лихе, зле» (350 №), «Дурень» (270 №), «Любовъ» (42 №) [10].

Редакторські примітки до окремих прислів'їв значно розширюють уявлення про вірування українського народу. Наприклад, до вислову «Не божись – бо кровъ з носа піде» подано таке пояснення: «Єсть повір'я у насъ, що в убитого кровъ піде з носа, як прощатиметця зъ тіломъ убійникъ, не признавашись першъ» [10]. До приказки «Сонъ – мара, а Богъ віра» М. Грінченко дає свій коментар: «То приказка давня! И таки такъ воно и єсть...» [10].

Сьомий розділ об'єднує паремії за темою «Рідъ» (25 рубрик). Найбільш чисельними з них є тематичні рубрики «Домівка» (44 №), «Родина» (36 №), «Дідъ, баба» (70 №), «Родите-

лі. Батько» (200 №), «Мати» (88 №), «Дитина» (85 №), «Сирота» (40 №), «Женіння» (38 №), «Віддання» (26 №), «Чоловікъ, мужъ; жінка, жона» (133 №) [8], які відображають народні погляди на родинні стосунки. Тут також знаходимо редакторські коментування окремих паремій. Зокрема, біля приказки «На сиротахъ и світъ стоїть» читаємо: «Що воно по чужих людях вискріпне въ біді, вивчитця въ науці – у життю вивіритця» [8].

Восьмий розділ – «Людина як суспільна одиниця, її праця, навколишнє оточення, майно і под.» – відзначається тематичною різноманітністю (об'єднує 145 рубрик), які відображають життя людей за професіями та станами. Тут подано багато таких слів на означення тематичних рубрик, які на сьогодні вийшли з активного вжитку: ситник, кушнір, отаман, князь, чернець, піддячий, повітчик, вїт, десятник, шорник, шинкар, осавула, рахмістр, некрут, подушне, панщина тощо.

До окремих із них подано пояснення: «“Велетень въ громаді, якъ правда в пораді” (Велетні були здорові на зріст давні люде. Такъ намъ були вони звісні. Пословиці на велетні одъ п. Гатцука, переложені сюди, показують великого духом чоловіка)» [3].

Значною чисельністю характеризуються рубрики «Піпъ, попада, попівна» (130 №), «Панъ, пані, паничъ, підпанокъ» (200 №), «Козакъ» (115 №), «Некрутъ, жовніръ, москаль, солдатъ, вуланъ, драгунъ» (80 №), «Люде, громада, миръ» (70 №), «Правда й кривда» (70 №), «Бійка» (70 №), «Багатство и вбожество» (66 №), «Ми, наші, наше» (75 №), «Своє, чуже» (90 №).

Дев'ятий, десятий і одинадцятий розділи об'єднані навколо теми «Предмети і продукти господарювання, дозвілля і подібне, доля». Дев'ятий розділ «Гроші, одежа, їжа, забави, посудъ» охоплює понад 200 тематичних рубрик. Багато слів на означення назв грошей, одежі, їжі, посуду, забав сьогодні вийшло з активного вжитку: таяр, гріш, шаг, шостак, шеляг,

жупан, каптан, семеряжка, книш, лемішка, варенуха, сагайдак, кий, жорна, рожен, ковiнька, терниця, веретено, мотовило, корець тощо. Найбiльше прислiв'їв об'єднують такі рубрики, як «Хлiбъ» (60 №), «Горiлка» (80 №), «Гiсть, гостi, гостина» (60 №). Тут також знаходимо цiкаві редакторські пояснення до окремих паремiй. Наприклад, до вислову «Е! Я такий, що мiшки шию!» М. Грiнченко наводить народну оповiдь про чоловiка, який назвався кравцем. А коли йому сказали пошити «юпку та свиту», вiн вiдкавав, що шиє тiльки мiшки [6]. До десятого роздiлу «Час та мiсце» ввійшло близько 200 паремiй, якi об'єднанi навколо 26 рубрик. Одинадцятий роздiл «Доля» подiлений на 20 рубрик, у яких передано народнi погляди на долю, життя, талан людини. Нашу увагу привернули такі паремiї – «Живий до Бога лiзе!» (То – бiда!); «Шти отця-матiр', будеш довголитень на землi»; «Коли лихо, то ще й вiкь довгий»; «Щастя має роги, бiда має ноги» [6].

Як бачимо, зiбранi й упорядкованi М. Грiнченко прислiв'я, приказки, iдiоми, фразеологiчнi сполуки, народнi порiвняння, рiзноманiтнi примовки i пояснення до них цiкаві та цiннi не тiльки своїм змістом, а й художньою формою, багатством художнiх засобiв. Фундаментальне зiбрання паремiй М. Грiнченко значно доповнює попереднi видання О. Шишацького-Илiча, М. Номиса, I. Франка, становить собою невичерпну скарбницю лексики й фразеологiї української мови, охоплює рiзноманiтнi сфери життя й побуту народу, його моральний, етичний i соціальний досвiд. Подiбно до зiбки М. Номиса, зiбка паремiй М. Грiнченко за всiма ознаками розрахована на те, щоб iз матерiалу вивести характеристику українського народу, його життя, створити образ нацiї. Тому нашим основним завданням мають стати публiкацiї такого цiнного зiбрника прислiв'їв i приказок, який упорядкувала i зберегла для нас велика подвижниця української культури Марiя Грiнченко.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. «Великий, як світ». Приказки та прислів'я. Рукописний збірник, переданий М. Грінченко, – 1, 2, 3, 4 розділи. Тема: природа. Матеріал зібраний в різних місцевостях України. [1913]. Рукопис. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі – АНФРФ ІМФЕ). Ф. 29-3. Од. зб. 300. 105 арк.

2. «Господи, пострічай!» Приказки та прислів'я. Рукописний збірник, переданий Етнографічній комісії М. Грінченко. 5 розділ. Тема. Релігійні уявлення, міфологія, демонологія і под. Матеріал зібраний в різних місцевостях України. [1913]. Рукопис. АНФРФ ІМФЕ. Ф. 29-3. Од. зб. 301. 99 арк.

3. «Громадські річи». Приказки та прислів'я. Рукописний збірник, переданий Етнографічній комісії М. Грінченко. – 8 розділ. Тема: людина як суспільна одиниця, її праця, навколишнє оточення, майно і под. [1913]. Рукопис. АНФРФ ІМФЕ. Ф. 29-3. Од. зб. 304. 67 арк.

4. Єфремов С. Щоденники. Київ, 1997.

5. Листування Марії Грінченко з Іваном Липою. ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 44029–44142.

6. «Предмети і продукти господарювання, дозвілля і подібне, доля». Приказки та прислів'я. Рукописний збірник, переданий Етнографічній комісії М. Грінченко. – 9, 10, 11 розділи. [1913]. Рукопис. АНФРФ ІМФЕ. Ф. 29-3. Од. зб. 305.

7. Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / упоряд. М. М. Пазяк. Київ : Наукова думка, 1991. 440 с.

8. «Рідь». Приказки та прислів'я. Рукописний збірник, переданий Етнографічній комісії М. Грінченко. 7 розділ. Тема: родина, рідня. Матеріал зібраний в різних місцевостях України. [1913]. Рукопис. АНФРФ ІМФЕ. Ф. 29-3. Од. зб. 303. 12 арк.

9. Русова С. Життя – у праці. *Неопалима купина*. 1995. № 1–2. С. 77–78.

10. «Чоловік, люде». Приказки та прислів'я. Рукописний збірник, переданий Етнографічній комісії М. Грінченко. 6 розділ. Тема: людина, фізичний стан людини і под. Матеріал зібраний в різних місцевостях України. [1913]. Рукопис. ІМФЕ. Ф. 29-3. Од. зб. 302. 83 арк.

REFERENCES

1. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine (1913) «*Velykyi, yak svit*». *Prykazky ta pryslivia. Rukopysnyi zbirnyk, peredanyi Ethnografichnii komisii M. Hrinchenko. 1, 2, 3, 4 rozdily. Tema: pryroda. Material zibranyi v riznykh mistsevostiakh Ukrainy* [“As big, as the world”. Sayings and proverbs. The handwritten collection given from M. Hrinchenko to the Ethnographic Commission. Chapters 1, 2, 3, 4. The topic: Nature. The materials collected in different regions of Ukraine]. IMFE, f. 29–3, no. 300 (unpublished).

2. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine (1913) «*Hospody, postrichai!*» *Prykazky ta pryslivia. Rukopysnyi zbirnyk, peredanyi Ethnografichnii komisii M. Hrinchenko. 5 rozdil. Tema: Relihiini uiavlennia, mifolohiia, demonolohiia i pod. Material zibranyi v riznykh mistsevostiakh Ukrainy* [“God, meet me!”. Sayings and proverbs. The handwritten collection given from M. Hrinchenko to the Ethnographic Commission. Chapter 5. The topic: Spiritual beliefs, mythology, demonology and so on. The materials collected in different regions of Ukraine]. IMFE, f. 29–3, no. 301 (unpublished).

3. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine (1913) «*Hromadski richy*». *Prykazky ta pryslivia. Rukopysnyi zbirnyk, peredanyi Ethnografichnii komisii M. Hrinchenko. 8 rozdil. Tema: Liudyna yak suspilna odynytsia, yii pratsia, navkolyshnie otochennia, maino i pod.* [“Public things”. Sayings and proverbs. The handwritten collection given from M. Hrinchenko to the Ethnographic Commission. Chapter 8. The topic: The individual as a social unit, his / her work, the world around, property and so on]. IMFE, 29–3, no. 304 (unpublished).

4. Yefremov S. (1997) *Shchodennyky* [Diaries]. Kyiv.

5. Vernadsky National Library of Ukraine. *Lystuvannia Marii Hrinchenko z Ivanom Lypoiu* [Correspondence of Mariia Hrinchenko with Ivan Lypa]. IR NBUV, f. III, no. 44029–44142 (unpublished).

6. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine (1913) «*Predmety i produkty hospodariuvannia, dozvillia i podobne, dolia*». *Prykazky ta pryslivia. Rukopysnyi zbirnyk, peredanyi Ethnografichnii komisii M. Hrinchenko. 9, 10, 11 rozdily* [“Household items and products, leisure and so on, fate”. Sayings and proverbs. The handwritten collection given from M. Hrinchenko to the Ethnographic Commission. Chapter 9, 10, 11]. IMFE, 29–3, no. 305 (unpublished).

7. Paziak M. M. (1991) *Pryslivlia ta prykazky: Vzaiemyny mizh liudmy* [Proverbs and sayings. Human relationships]. Kyiv: Naukova dumka.

8. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine (1913) «*Rid*». *Prykazky ta pryslivlia. Rukopysnyi zbirnyk, peredanyi Etnohrafichnii komisii M. Hrinchenko. 7 rozdil. Tema: rodyna, ridnia. Material zibranyi v riznykh mistsevestiakh Ukrainy* [“Bloodline”. Sayings and proverbs. The handwritten collection given from M. Hrinchenko to the Ethnographic Commission. Chapter 7. The topic: Family, relatives. The materials collected in different regions of Ukraine]. IMFE, f. 29–3, no 303 (unpublished).

9. Rusova S. (1995) *Zhyttia – u pratsi* [Life is in a work]. *Neopalyma kupy-na*, no. 1–2, pp. 77–78.

10. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine (1913) «*Cholovik, liude*». *Prykazky ta pryslivlia. Rukopysnyi zbirnyk, peredanyi Etnohrafichnii komisii M. Hrinchenko. 6 rozdil. Tema: liudyna, fizychnyi stan liudyny i pod. Material zibranyi v riznykh mistsevestiakh Ukrainy* [“The human and humans”. Sayings and proverbs. The handwritten collection given from M. Hrinchenko to the Ethnographic Commission. Chapter 6. The topic: The human, his / her physical state and so on. The materials collected in different regions of Ukraine]. IMFE, f. 29–3, no. 302 (unpublished).

SUMMARY

The article is dedicated to the consideration of the written collection of proverbs and sayings, composed by Mariya Hrinchenko, which has been handed over to the Ethnographic Commission of T. Shevchenko Scientific Society in 1913. The proverbs have been collected with a public costs in various localities of Ukraine – Kyiv, Chernihiv, Cherkasy, Poltava regions, Slobozhanshchyna, Podillia, Volyn, Halychyna. The instructions to the variants from the printed collections (more than 20 sources) are also presented. They include the works by P. Kulish, Matviy Nomys, M. Kostomarov, V. Myloradovych, O. Shyshatskyi-Illich, Hanna Barvinok, etc. The fact that the researchers of M. Hrinchenko figure have left this collection without attention is also mentioned. Her activity has been studied in the works of I. Lypa, D. Pischynets, M. Plevako, M. Cherniavskyi, S. Yefremov, O. Biletskyi, A. Pohribnyi,

V. Pohrebennyk, H. Samoilenko, M. Dumanska, L. Nezhyva, etc. The M. Hrinchenko collection of proverbs and sayings contains more than 12,000 samples (besides the number of variants), riddles and other numerous folk colloquial utterances are also presented (idioms, formulas of greetings, execrations, gratitude, swear words, various by-words, countings, calls, wishes, charms, folk beliefs, etc.). Such a broad interpretation of the paremiographic material has been peculiar for her precursors – Matviy Nomys and I. Franko. M. Hrinchenko has also combined their principles of material classification according to catch-rod words and themes, rejecting the alphabetical placement of paremias. Proverbs and sayings are systematized into specific and generic groups, corresponding to the centuries-old ways of the people family and social life. The first four sections (*World, Fire, Water, Forest*) are united around the *Nature* theme under one name *Big as the World*. The theme of the fifth part (*Lord, Share Your Time!*) of the collection is formed with the religious ideas, mythology, demonology, the folk calendar and family rituals of Ukrainians. The sixth section is devoted to the person and the physical condition. The seventh one is united with the paremias according to the *Kin* theme. The eighth part is *The Person as a Social Unit, the Work, Environment, Property and Alike*. People lives according to the profession and states are reflected in it. The ninth, tenth and eleventh sections are united around the theme *Objects and Products of Management, Leisure and like, Fate*. The fundamental collection of M. Hrinchenko paremias complements significantly the previous editions by O. Shyshatskyi-Illich, M. Nomys, I. Franko. It is an inexhaustible treasury of the Ukrainian language and phraseology, covers various spheres of life, manners and customs of the people, moral, ethical and social experience. The paremias collection by M. Hrinchenko, like M. Nomys work, according to all indications, is designed to draw the Ukrainian people characteristic, their life, and create the nation image from the material.

Keywords: Mariya Hrinchenko, written collection of proverbs and sayings, Matviy Nomys, Ivan Franko, Oleksandr Shyshatskyi-Illich.